

ONTSTAAN VAN VOUDOU

Herkomst slaven

Wie meer wil begrijpen van de voodoo op Haïti moet zich verdiepen in de geschiedenis van Afrika en in het enorme menselijke en maatschappelijke drama van de slavenhandel. De wortels van de voodoo liggen in Afrika. Uit lijsten waarop plantage-eigenaren bijhielden hoeveel slaven ze bezaten en waar de slaven vandaan kwamen, uit kerkelijke registers waarin doop, huwelijk en overlijden van vrijgelaten slaven werden bijgehouden – en in beperkte mate uit laadbrieven van de schepen waarin de slaven over de Atlantische oceaan naar de nieuwe wereld werden verscheept – is enigszins op te maken wat de herkomst moet zijn geweest van de vele honderdduizenden Afrikanen die naar Haïti, toen Saint-Domingue, zijn getransporteerd. De eerste slaven die in Saint-Domingue werden verhandeld kwamen uit Senegal. Het ging om Afrikanen die moslim waren. Hun aantal is beperkt gebleven omdat op dat moment de suikerindustrie nog niet tot volle ontwikkeling was gekomen. Deze slaven waren erg gewild en werden beschouwd als een luxe product. Het centrum van de slavenhandel kwam echter te liggen aan de Slavenkust, het huidige Benin en Nigeria. Aan het begin van de 18e eeuw vestigde de vorst van het rijk Dahomey zijn heerschappij over dit gebied. Hij kreeg daarmee ook grip op de slavenhandel. De slaven die vanaf de Slavenkust verscheept werden, behoorden meestal niet tot het eigen volk van de koning van Dahomey (de Fon). Zij mochten namelijk niet als slaven verkocht worden. Het ging vaak om gevangen genomen slaven uit andere volken. Slaven die uit dit gebied kwamen, werden vaak Arada's genoemd, naar een van de oude (en verslagen) koninkrijken. Hoewel de slaven uit verschillende volken kwamen, ging het toch om een betrekkelijk homogene groep. Rond die tijd kwam op Saint-Domingue de suikerindustrie goed van de grond en er ontstond grote vraag naar slaven op het suikereiland. Vanaf ongeveer 1760 is er sprake van een grote toestroom van slaven uit de gebieden tussen Kameroen tot Angola. Deze slaven werden Congo's genoemd. Een deel van hen was in Afrika al gedoopt en in naam christen. Het waren doorgaans volgzaamere mensen die vanwege hun zachtmoedige karakter zeer gewild waren. Op dat moment bestond ongeveer de helft van de slavenbevolking uit creolen, slaven die op Saint-Domingue zelf geboren waren. Het religieuze leven was toen al gevormd door de Arada's, maar de grote groep Bantoeslaven drukte vervolgens wel een duidelijk stempel op de geloofsbeleving. In de laatste jaren van de kolonie zijn er op beperkte schaal ook nog slaven uit Oost-Afrika (Mozambique) verhandeld op Saint-Domingue.

Bakermat van de voodoo

De bakermat van de voodoo ligt in het vroegere koninkrijk Dahomey, het huidige Benin. Het religieuze leven in Dahomey viel uiteen in twee domeinen: het domein van de publieke godsdienst en het domein van de stam- en familiereligië. De publieke godsdienst (een soort van staatsgodsdienst) was die aan de voudous van de machtige families (stammen) in Dahomey. Een voodoo werd gezien als een geestelijk wezen dat een goddelijke, maar ook een menselijke afkomst (belangrijke voorouder of volksheld) kon hebben. Het kon ook een immateriële kracht zijn. De publieke godsdienst was sterk geformaliseerd en werd in stand gehouden door priesters. Om priester of ingewijde (voudounsi) te worden moest een lang en duur inwijdingstraject gevolgd worden. De ingewijde werd gezien als echtgenote van de voodoo, en de voodoo manifesteerde zich ook uitsluitend via zijn of haar voudounsi.

Er waren drie pantheons (groepen van belangrijke voudous): de voudous van de hemel, die van de aarde (Sakpata) en die van de donder (Hevioso). Deze voodoo-wereld had zich gaandeweg gevormd, onder andere door het opnemen van machtige voudous van overwonnen volken of van voudous die via huwelijken met vrouwen uit andere stammen werden toegevoegd. De religie van Dahomey kenmerkte zich door diversiteit en openheid. Nieuwe elementen en voudous konden in de bestaande structuren worden opgenomen. De hoofdkenmerken van het godsdienstige leven in Dahomey zijn ontleend aan stammen die behoorden tot de (overwonnen) Yoruba: of zoals ze in het Fontalige Dahomey werden genoemd: de Nago.

De vrouw-man voodoo Mawu Lisa stond aan het hoofd van de voudous van de hemel. Mawu Lisa zou zijn voortgekomen uit Nana Buluku, die ook wel gezien werd als de scheppergod die zich, nadat hij zijn scheppingswerk volbracht had, terugtrok en de wereld overdroeg aan lagere voudous. Mawu werd gezien als de machtigste voodoo. De kinderen van Mawu Lisa waren de voornaamste voudous van de aarde. Andere belangrijke voudous waren Agbe (voodoo van de zee),

Gu (voudou van het ijzer – de kracht van Mawu die de mensen geleerd heeft het land te bewerken), Legba (de ambassadeur en tolk die het contact tussen de voudous en de mensen mogelijk maakt), Fa (eveneens bemiddelaar tussen de goden en de mensen, maar qua aard het tegenbeeld van Legba: orde versus wanorde, verzoening versus twist; via het woord van Fa komen de mensen te weten wat ze tegenover de voudous verkeerd hebben gedaan en hoe ze het weer goed kunnen maken), Hevioso (voudou van de donder) en Aida Wedo en Danba Wedo. Iedere voudou heeft een eigen terrein waarop hij macht heeft en waarvoor hij aangeroepen wordt door mensen. De relatie tussen de mensen en de voudous is er een van afhankelijkheid. Mensen vragen de voudous om bepaalde diensten. Ten gunste van de mensen kan een voudou voorspraak doen bij Mawu. De hiërarchische opbouw van de voudouwereld (in generaties van voudous) weerspiegelt de structuur binnen de stammen en families. In Dahomey was er ook waarzeggerij.

Een groot deel van de bevolking had echter weinig direct te maken met deze voudous en richtte zich op de dienst aan familie- en stamvoudous. De mensen kenden de grote voudous wel, respecteerden hen, maar onderhielden geen bijzonder dienst rondom hen. De grote voudous behoorden iedereen toe, ze vormden de grote natuurkrachten die het leven op de wereld en het leven van het individu regelden. De grootste betrokkenheid van de mensen richtte zich echter op de familie- en stamvoudous, de voorouders. De voorouderverering symboliseerde de eenheid van de stam, die bestond uit levenden en overledenen. De contacten met de voorouders verliepen op drie niveaus:

Persoonlijke omgang: voorouders waren nauw betrokken bij het leven van hun nakomelingen en hielden zich ook bezig met hun dagelijkse leven; de nakomelingen brachten kleine offers.

Uitgebreide familie: overlijdensriten ten behoeve van de overledenen waren van groot belang. De positie van de overledene in het hiernamaals hing hier van af. De zielen van de overleden moesten op een goede manier heengezonden worden. Gebeurde dit niet goed, dan werden ze dolende zielen die gevaarlijk en schadelijk waren.

Stam: eens per tien jaar richtte de stam zich op het vergoddelijken van hun overledenen. De grote voudous waren waarschijnlijk ooit prestigieuze stamleden geweest.

Invloed vanuit Centraal Afrika

De invloeden uit Centraal Afrika (Kongo) hebben de basisstructuur (vanuit Dahomey) van de voudou niet aangetast. Nieuwe slaven pasten zich aan. Toch hebben elementen uit de religies van de Bantoeslaven een plek gevonden binnen de Haïtiaanse voudou. De echte religie van de Bantoes was de voorouderverering. Via godsdienstige handelingen als gebed en offers eerde men de voorouders. Voor de Bantoes – overigens net als voor de bevolking van Dahomey – had het leven na de dood uitsluitend te maken met de voorouders, en niet met de voudous of geesten. De stam strekte zich uit tot over de grenzen van de dood en toelating tot het rijk van de voorouders gebeurde op basis van het respecteren van de voorouders en door het op juiste wijze uitvoeren van de overlijdensrituelen. Er waren ook kwaadwillende vooroudergeesten die niet in het rijk van de voorouders zijn terecht gekomen. Tegen hen moest men zich beschermen door magie. Het rijk van de voorouders bevond zich in het water. Het water was voor de Bantoes de permanente verblijfplaats van de overledenen.

Met de geesten onderhielden de Bantoes een magische relatie via fetissen (nkisi). Een fetis is een voorwerp waarin iemand een geest plaatst. Deze geest wordt ten dienste gesteld van iemand. Het voorwerp kan een poppetje van mens of dier zijn, maar ook een tasje, pot, schelp of iets anders. Hierin wordt rivierklei gestopt. Het water is namelijk de woonplaats van de doden. Hierdoor komt de vooroudergeest in het voorwerp. Het doel van de fetis is uiteenlopend: van vruchtbaarheid en gezondheid tot een goede oogst of visvangst. Ook kan het bescherming bieden tegen boze geesten die mensen ziek maken. Het kan ook ziekten genezen en deze ziekten verplaatsen naar de persoon door wiens toedoen iemand ziek is geworden. Er is voor wat betreft het gebruik van magie geen sprake van goed en kwaad. Het gaat om het sociale aspect; er is sociaal aanvaarde magie en sociaal niet aanvaarde magie (witte magie en zwarte magie). Vanuit de Bantoreligies zijn vooral elementen uit de voorouderverering en het gebruik van magie overgenomen in de Haïtiaanse voudou.

Vermenging met christendom

Voudou is ontstaan op de plantages van Saint Domingue. De religieuze opvattingen van de grote groep - en al vroeg aangevoerde - Afrikaanse slaven uit het gebied van Dahomey (de Slavenkust) vermengden zich met die van de later gekomen slaven uit Congo en Angola. Daarbij heeft de voudou de hoofdlijnen overgenomen van de godsdienst van de slaven uit Dahomey en daarin elementen – waaronder de nadruk op magie – van de godsdienst van de later gekomen slaven opgenomen. Het woord voudou is afgeleid van het woord dat de bevolking van Dahomey gebruikte voor geestelijke wezens (vooroudergeesten, goden en immateriële krachten): vodou. In de voudou is voor deze geestelijke wezens het woord 'loa' of 'mystè' gekomen. Veel Haïtianen benoemen de voudou als 'sevis loa', dienst aan de loa's. De slavenhandel bracht met zich mee dat de slaven abrupt gescheiden werden van hun stamverband en daarmee ook van hun voorouders. In het godsdienstige beleven binnen de voudou is de belangrijke rol die voorouders in Afrika speelden, dan ook sterk verminderd. In zijn beschrijving van 'het Franse deel van het eiland Saint Domingue' (1797) laat de Fransman Moreau de Saint Mery zien dat de voudou in het midden van de 18e eeuw een gevestigde religie was onder de slaven en dat de voudouceremonies 's nachts plaatsvonden. Ze moesten geheim blijven voor de rooms-katholieke plantage-eigenaren. Met het christelijk geloof kwamen de slaven ook in aanraking. Velen werden direct na aankomst gedoopt en kregen een 'christelijke naam', bijvoorbeeld die van een heilige. Hoewel de slaven als vee werden behandeld en de blanken er aan twijfelden of ze wel een ziel hadden, werd hen het recht op deelname aan de mis en op christelijke vorming niet ontzegd. In 1664 werden al regels opgesteld over het geloof van de slaven. Plantage-eigenaren mochten op straffe van een boete hun slaven niet verbieden naar de mis te gaan of deel te nemen aan christelijke feesten; plantage-eigenaren moesten hun slaven dopen. Op talrijke plantages werd er ook inderdaad met de slaven gebeden, konden ze naar de mis en kregen ze catechismuslessen. Op een enkele plantage was er een geestelijke verzorger voor de slaven. Voor de slaven was het christelijk geloof allereerst de religie van overheersers, de religie ook die sterker was gebleken dan hun eigen godsdienst en de religie die maatschappelijke vooruitgang betekende. Het was dus zinvol om - met behoud van het eigen Afrikaanse karakter - onderdelen uit het christelijk geloof te integreren in de eigen godsdienstige beleving en uitingen. De voudou is zo niet alleen het product van een vermenging van Afrikaanse godsdiensten (al in Afrika en vervolgens op Saint Domingue), maar ook van Afrikaanse godsdiensten met het christendom.